

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جامعه المصطفى العالميه
مدرسه تخصصی فقه و اصول

عنوان:

قرارداد مضاربه در اقتصاد معاصر
(بانكداري. شرکتهای مضاربه‌ای. اوراق مضاربه)
در رشته فقه اقتصادي

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین دکتر مجید رضایی

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین استاد خادم الذاکرين

دانش پژوه:

اصطفي رضا

تیر ۱۳۸۸ ه ش

تقديم:

این پایان نامه را به حضور مولی الموحدين امام المتقين امير المؤمنين علی بن ابیطالب (علیه السلام) تقديم داشته و از فرزند عزیزش خاتم الاوصياء ولی نعمتman حضرت بقیه الله الاعظم، صاحب العصر و الزمان ارواحنا له الفداء مستدعی هستیم که از خداوند منان بخواهد اسلام را در مقابل هجوم فرهنگی و تبلیغاتی دشمنان حفظ کند و مسلمانان را از شر آنان نجات دهد، آمین. یا ایها العزیز مسنا و اهلنا الضر و جننا بیضاعه مزجاء فاوف لنا الکیل و تصدق علینا ...

تقدیر و تشکر:

ضمن ادای احترام و عرض ارادت و تشکر فراوان از مسئولین محترم مدرسه تخصصی فقه و اصول، مخصوصاً مسئول گروه اقتصاد، جناب حجة الاسلام و المسلمین، آقای دکتر سید عباس موسویان که از کتابهای ایشان در تدوین این پایان نامه خیلی استفاده نمودم و با تشکر فراوان از مسئول محترم بخش پایان نامه و مسئول محترم آموزش و تحصیلات تکمیلی که زحمات زیادی را متحمل شدند و پیوسته جهت ارتقای علمی طلاب و پیشرفت آنان در امر تحقیق، تسهیلات لازم را فراهم نموده‌اند.

و با تشکر و سپاس بی پایان از اساتید محترم جناب حجة الاسلام و المسلمین آقای دکتر مجید رضایی و جناب حجة الاسلام و المسلمین استاد اکبر خادم الذاکرین که پیوسته در این امر، به اینجانب راهنمایی صمیمانه و مشورت مفید دادند.

و در آخر از زحمات استاد داور جناب حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمد نقی نظر پور، تشکر می‌کنیم که داوری این پایان نامه را قبول کردند. والسلام علی عباد الله الصالحین.

سید اصطفی رضا ۱۳۸۸/۴ ش

چکیده

مضاربه از عقود اسلامی است و به عنوان شیوه‌ای از فعالیتهای اقتصادی به کار می‌رود و تاریخ کهن دارد. مضاربه یکی از بهترین راهها برای مبارزه با ربا و ریشه‌کنی آن است تا جامعه از این سرطان اقتصادی رها شود. در شیوه ربوی خطری برای دهنده ربا وجود ندارد، اما در مضاربه احتمال آنکه، سرمایه بسوزد یا بازدهی اقتصادی نداشته باشد وجود دارد و از این جهت مضاربه و ربا دو شیوه اقتصادی متفاوت هستند. سؤال اصلی این است که چگونه می‌توان از قرارداد مضاربه در زمینه بانکداری، شرکتهای سرمایه‌گذاری و اوراق مضاربه استفاده کرد، چه راهکار فقهی برای آن وجود دارد؟ فرضیه ما این است که قرارداد مضاربه می‌تواند بخشی از نیاز بانکداری اسلامی و بازار بورس را تأمین کند و در مورد بازرگانی، پاسخگوی متقاضیان دریافت سرمایه و موجب تقویت بازار سرمایه و شرکتهای سرمایه‌گذاری شود. از نظر اهمیت و ضرورت، بانک، بازار سرمایه و شرکتهای اقتصادی، نهادهای مهم اقتصادی هستند که باید با شرع مقدس اسلام مطابقت داشته باشند. از طرفی اکثریت مردم، معاملات اقتصادی را با بانک یا شرکت اقتصادی یا بازار سرمایه انجام می‌دهند، ولی ماهیتشان را نمی‌دانند، لذا باید مورد بررسی قرار گیرد.

مضاربه عقدیست که بین دو نفر منعقد می‌شود که سرمایه از یکی و کار از دیگری باشد، اگر سودی پیدا شود بین هر دو باشد. قلمرو مضاربه، طبق نظر مشهور اختصاص به تجارت دارد. مضاربه عقد جایز است و نزد فقهای فریقین در مضاربه تضمین سرمایه به عهده مالک است، البته مالک می‌تواند شرطی خارج از عقد کند و عامل را در زیان شریک کند. کاربرد مضاربه در بانکداری اسلامی این چنین طراحی شده است؛ در بخش تجهیز منابع، بانک سپرده‌های جاری را بر اساس قرض بدون بهره بگیرد و سپرده‌های مدت دار و پس انداز را بر اساس وکالت عام بگیرد و درصدی به صورت نقد در بانک نگهداری شود تا جواب مراجعات سپرده‌گذاران را بدهد و بخش دیگری از سرمایه را در اختیار عاملین مضاربه قرار دهد. اما در بخش تخصیص منابع بانک بر اساس وکالت عام از طرف صاحب سرمایه، سرمایه را در اختیار عاملین مضاربه قرار دهد و به مقتضای مضاربه در سود آن سهم شود. بانک سرمایه مالک را تضمین کند و سود تقریبی را اعلام کند.

اما کاربرد مضاربه در شرکتهای اقتصادی، چنین مطرح شد که شرکت اقتصادی در تجهیز منابع خود سه روش را اختیار می‌کند؛ اعطای مضاربه در جایگاه صاحب سرمایه و در جایگاه وکیل عام از سوی صاحب سرمایه، شرکت تجارتي در جایگاه عامل مضاربه، شرکت اصل سرمایه را تضمین کند، همین طور شرکت تجاری به سه صورت به اعطای مضاربه برای سرمایه‌گذاری اقدام می‌کند.

اما مضاربه در بازار سرمایه در بخش تجهیز منابع به سه روش اقدام می‌کند؛ انتشار اوراق بلند مدت و میان مدت و کوتاه مدت و در تخصیص منابع بازار می‌تواند، تامین مالی دولت، مشارکت در پروژه‌های اقتصادی داخلی و خارجی، سرمایه‌گذاری در مناطق محروم را انجام دهد. ما این فرضیه را اثبات نموده و در زمینه بانکداری، شرکتهای اقتصادی، اوراق مضاربه، الگوی مناسب را ارائه نمودیم و ثابت شد که مضاربه می‌تواند در اقتصاد معاصر نقش آفرینی کند.

واژگان کلیدی: مضاربه، احکام مضاربه، کاربرد مضاربه، بانکداری، شرکتهای مضاربه‌ای، بازار سرمایه، بازار سهام، الگوی بانکداری، اوراق مضاربه

فهرست اجمالی:

۱	.....	مقدمه
۱	.....	بخش اول: مباحث فقهی
۱	.....	فصل اول: تعریف، ادله، ارکان و قلمرو مضاربه
۶	.....	تعریف مضاربه در لغت
۸	.....	ریشه یابی کلمه قراض
۸	.....	جمع بندی اقوال اهل لغت و نتیجه گیری:
۹	.....	تعریف چند واژه فقهی
۲۵	.....	فصل دوم: احکام مضاربه
۲۶	.....	۱- لزوم و جواز مضاربه
۳۱	.....	۲- تضمین سرمایه در قرارداد مضاربه به عهده کیست؟
۳۷	.....	۳- تضمین سود
۳۹	.....	۴- هزینه های عملیات مضاربه بر عهده کیست؟
۴۱	.....	۵- قرارداد مضاربه به صورت مشارکتی
۴۵	.....	بخش دوم: کاربرد مضاربه در اقتصاد معاصر
۴۵	.....	فصل سوم: کاربرد مضاربه در بانکداری
۴۷	.....	اصول موضوعه در زمینه بانکداری اسلامی بدون ربا
۴۸	.....	الگوی پیشنهادی شهید صدر (قدس سره) در زمینه بانکداری اسلامی بدون ربا:
۵۰	.....	الگوی پیشنهادی در زمینه بانکداری بدون ربا
۶۱	.....	الگوی بانکداری ایران و بررسی فقهی آن
۶۶	.....	الگوی بانکداری بدون ربا برای اسلامی اردن و بررسی فقهی آن
۷۴	.....	الگوی پیشنهادی مضاربه در بانکداری
۷۷	.....	فصل چهارم: کاربرد مضاربه
۷۸	.....	کاربرد مضاربه در شرکتهای مضاربه‌ای
۷۹	.....	تعریف شرکت در قانون مدنی
۷۹	.....	شخصیت حقوقی شرکت
۸۰	.....	تفاوت میان شرکتهای مدنی، فقهی، تجارتي
۸۱	.....	انواع مختلف شرکتهای تجارتي
۸۵	.....	شرکتهای تعاونی
۸۵	.....	گفتاری در مورد شرکتهای تجارتي
۸۷	.....	معیار تمییز بین شرکت مدنی و تجارتي
۸۷	.....	ثمره این تمییز
۸۸	.....	ارکان شرکتهای مضاربه‌ای
۹۰	.....	۱- تجهیز منابع شرکت مضاربه‌ای
۹۴	.....	تخصیص منابع پولی شرکت تجارتي
۱۰۲	.....	فصل پنجم: کاربرد مضاربه در بازار بورس اوراق بهادار
۱۰۶	.....	۱- مفاهیم و اصطلاحات
۱۱۱	.....	۲- انواع اوراق مضاربه:
۱۱۴	.....	۳- ارکان اوراق مضاربه
۱۲۲	.....	۴- بررسی اوراق مضاربه موجود
۱۲۷	.....	۵- ارائه الگوی مطلوب از اوراق مضاربه:
۱۳۵	.....	۶- نتیجه گیری
۱۳۷	.....	فصل ششم
۱۳۷	.....	جمع بندی، نتایج و پیشنهادات

۱	مقدمه
۱	بیان مساله
۲	اهمیت و ضرورت بحث
۲	پیشینه بحث
۳	سوالات اصلی
۳	سوالات فرعی
۳	فرصیه های تحقیق
۴	ساختار پایان نامه
۱	بخش اول: مباحث فقهی
۱	فصل اول: تعریف، ادله، ارکان و قلمرو مضاربه
۶	تعریف مضاربه در لغت
۸	ریشه یابی کلمه قراض
۸	جمع بندی اقوال اهل لغت و نتیجه گیری
۹	تعریف چند واژه فقهی
۱۰	تعریف مضاربه در اصطلاح فقهی
۱۱	ادله صحت مضاربه
۱۱	الف. اصل صحت
۱۲	ب. مضاربه در سیره عقلاء
۱۳	ج. مضاربه در قرآن
۱۴	د. مضاربه در روایات
۱۵	ارکان مضاربه و شرائط آنها
۱۵	الف: عقد
۱۶	ب: صاحب سرمایه (مالک)
۱۶	شرایط عمومی برای صاحب سرمایه
۱۷	ج) عامل
۱۷	شرایط خصوصی برای عامل
۱۷	۱- امین بودن عامل
۱۷	۲- شناخت کافی از امور اقتصادی
۱۸	د: نقد بودن سرمایه
۱۸	۱- آیا چک جزو سرمایه نقد است یا جزو دین؟
۱۹	۲- مقدار سرمایه باید معین باشد.
۲۰	۳- مشاع بودن سود معامله مضاربه
۲۰	ه: کار، رکن دیگر قرارداد مضاربه
۲۱	قلمرو مضاربه
۲۱	الف: تعریف تاجر از دیدگاه قانون تجارت
۲۱	ب: تعریف عملیات تجارتي در حقوق
۲۲	ج: کالاهای تجارتي نزد عرف
۲۳	د: قلمرو مضاربه در لسان روایات
۲۵	فصل دوم: احکام مضاربه
۲۶	۱- لزوم و جواز مضاربه

- ۲۶..... استدلال قائلین به لزوم مضاربه
- ۲۷..... ادله جایز بودن عقد مضاربه
- ۲۹..... آیا شرط عدم فسخ مضاربه قبل از حلول اجل درست است؟
- ۳۱..... ۲- تضمین سرمایه در قرارداد مضاربه به عهده کیست؟
- ۳۲..... ۱- نظریه اول درباره ضمان سرمایه
- ۳۳..... ۲- نظریه دوم درباره ضمان سرمایه
- ۳۳..... بررسی مبنای شهید صدر در مورد تضمین سرمایه
- ۳۴..... پاسخ به اشکالات محمد عبدالمنعم
- ۳۷..... ۳- تضمین سود
- ۳۷..... اهمیت سود
- ۳۸..... مقصود از سود چیست؟
- ۳۸..... تضمین سود معین از سوی بانک
- ۳۹..... ۴- هزینه های عملیات مضاربه بر عهده کیست؟
- ۳۹..... الف. هزینه سفر در مضاربه
- ۴۰..... ب. مخالفت عامل از اوامر مالک در قرارداد مضاربه
- ۴۱..... ۵- قرارداد مضاربه به صورت مشارکتی
- ۴۴..... مضاربه گروهی از طرف عاملان
- ۴۵..... بخش دوم: کاربرد مضاربه در اقتصاد معاصر
- ۴۵..... فصل سوم: کاربرد مضاربه در بانکداری
- ۴۶..... مقدمه
- ۴۷..... اصول موضوعه در زمینه بانکداری اسلامی بدون ربا
- ۴۸..... الگوی پیشنهادی شهید صدر (قدس سره) در زمینه بانکداری اسلامی بدون ربا
- ۴۸..... چند تذکر اساسی
- ۴۹..... تفاوت اساسی بانکداری ربوی با بانکداری بدون ربا
- ۵۰..... الگوی پیشنهادی در زمینه بانکداری بدون ربا
- ۵۰..... فعالیتهای بانکداری بدون ربا، الگوی شهید صدر
- ۵۰..... ۱- تجهیز منابع پولی
- ۵۱..... الف- سپرده جاری (الودایع المتحرکه)
- ۵۱..... پیشنهادات شهید صدر (قدس سره) برای مصرف سپرده های جاری
- ۵۲..... ب- سپرده پس انداز (الودایع التوفیر)
- ۵۲..... رابطه سپرده گذار پس انداز بانک، کدام رابطه است؟
- ۵۲..... عملیات بانک نسبت به سپرده پس انداز
- ۵۳..... ج- سپرده ثابت (الودایع الثابته)
- ۵۳..... پیشنهاد شهید صدر برای انعقاد مضاربه با سپرده های ثابت
- ۵۳..... چند شرط مهم برای صاحب سپرده های ثابت
- ۵۴..... ۲- تخصیص منابع پولی
- ۵۴..... مضاربه

۵۵	چند شرط مهم برای عامل مضاربه.....
۵۶	جلوگیری از خطر آینده (خطر تلاعب المستثمرین) .....
۵۷	حقوق سپرده گذاران (حقوق المودع) .....
۵۷	۱- تضمین سرمایه (ضمان الوديعه) .....
۵۸	۲- در آمد (الدخل) .....
۵۸	۳- امکان برداشت (قدره المودع علی سحب الوديعه) .....
۵۸	حقوق بانک (حقوق البنك) .....
۵۹	تضمین اصل سرمایه از طرف عامل: (حکم شرط الضمان علی عامل المضاربه).....
۶۰	بررسی فقهی مبنای شهید صدر (قدس سره) در زمینه بانکداری بدون ربا .....
۶۰	۱- مضاربه طبق نظریه شهید صدر .....
۶۰	۲- نظریه شهید صدر در مورد تضمین سرمایه .....
۶۱	الگوی بانکداری ایران و بررسی فقهی آن .....
۶۱	۱- تجهیز منابع پولی .....
۶۳	۲- تخصیص منابع پولی در بانکداری بدون رباى ایران .....
۶۳	مضاربه .....
۶۳	شیوه محاسبه سود در قرارداد مضاربه .....
۶۴	تقسیم سود و زیان در نظام بانکی ایران: .....
۶۴	ضمانت بانک برای جبران خسارت .....
۶۵	چگونگی توزیع سود: .....
۶۵	بررسی الگوی بانکداری اسلامی ایران .....
۶۶	الگوی بانکداری بدون رباى اسلامی اردن و بررسی فقهی آن .....
۶۷	تجهیز منابع پولی بانک اسلامی اردن .....
۶۷	الف- سپرده ها .....
۶۹	ب- اوراق مضاربه .....
۶۹	توزیع سود و زیان سرمایه گذارها .....
۷۰	۱- حساب مقابله با خطر پذیری سرمایه گذارهای مشترک .....
۷۰	۲- چگونگی توزیع سود سرمایه گذارهای مشترک .....
۷۱	۳- چگونگی توزیع زیان در سرمایه گذارهای مشترک .....
۷۲	شیوه های تخصیص منابع پولی .....
۷۲	مضاربه یکی از شیوه های تخصیص منابع پولی .....
۷۳	بررسی فقهی بانکداری اسلامی اردن .....
۷۳	۱- تجهیز منابع پولی .....
۷۴	۲- تخصیص منابع .....
۷۴	مضاربه .....
۷۴	الگوی پیشنهادی مضاربه در بانکداری .....
۷۴	۱- تجهیز منابع .....
۷۵	۲- تخصیص منابع پولی .....

۷۵	اعطای تسهیلات
۷۵	مضاربه
۷۵	تضمین سرمایه از طرف وکیل
۷۵	تضمین سود از طرف بانک
۷۷	فصل چهارم: کاربرد مضاربه
۷۸	کاربرد مضاربه در شرکتهای مضاربه‌های
۷۸	مقدمه
۷۹	تعریف شرکت در قانون مدنی
۷۹	شخصیت حقوقی شرکت
۸۰	تفاوت میان شرکتهای مدنی، فقهی، تجاری
۸۱	انواع مختلف شرکتهای تجاری
۸۱	۱- شرکت سهامی عام:
۸۲	۲- شرکت سهامی خاص:
۸۲	۳- شرکت با مسئولیت محدود
۸۳	۴- شرکت تضامنی
۸۳	۵- شرکت نسبی
۸۴	۶- شرکت مختلط غیر سهامی
۸۴	۷- شرکت مختلط سهامی
۸۵	شرکتهای تعاونی
۸۵	گفتاری در مورد شرکتهای تجاری
۸۷	معیار تمییز بین شرکت مدنی و تجاری
۸۷	نمره این تمییز
۸۸	ارکان شرکتهای مضاربه‌های
۸۸	۱- مدیریت شرکت
۸۹	۲- مجمع عمومی
۸۹	وظایف مجمع عمومی
۸۹	۳- هیأت نظار یا مشاور حقوقی و شرعی
۸۹	وظایف و اختیارات هیات نظار
۹۰	۱- تجهیز منابع شرکت مضاربه‌های
۹۰	۴-۱- انتشار سهام
۹۰	مطالب اعلامیه پذیره نویسی
۹۱	انتشار اعلامیه پذیره نویسی
۹۱	پذیره نویسی چیست؟
۹۱	اقدامات دیگر برای شرکت
۹۱	سود قابل پرداخت به سهامداران
۹۲	تقسیم سود به نسبت سهام
۹۲	۲) فروش اوراق مضاربه
۹۳	۳) جمع آوری سرمایه مردم
۹۳	شرایط عامل (گیرنده تسهیلات مضاربه)
۹۴	تخصیص منابع پولی شرکت تجاری

۹۵	تضمین اصل سرمایه از طرف شرکت
۹۶	انگیزه و روحیات صاحبان وجوه
۹۷	اهداف صاحبان سرمایه
۹۷	بررسی شرکتهای مضاربهای موجود
۹۸	عدم جامعیت شرکتهای تجاری موجود در بخش تخصیص منابع
۹۸	اهداف و روحیات متقاضیان تسهیلات شرکتی:
۹۹	الگوی پیشنهادی مطلوب
۹۹	تجهیز منابع پولی شرکت
۹۹	تضمین اصل سرمایه در هر صورت
۱۰۰	تضمین سود
۱۰۰	تخصیص منابع پولی
۱۰۰	پیشنهادات
۱۰۱	نتیجه گیری
۱۰۲	فصل پنجم: کاربرد مضاربه در بازار بورس اوراق بهادار
۱۰۳	مقدمه
۱۰۴	تاریخچه پیدایش بورس اوراق بهادار
۱۰۶	۱- مفاهیم و اصطلاحات
۱۰۶	بورس
۱۰۶	اوراق بهادار
۱۰۶	بورس اوراق بهادار
۱۰۷	سابقه ایجاد بورس در ایران
۱۰۸	کاربرد مضاربه در بورس اوراق بهادار
۱۱۰	تعریف صکوک مضاربه در لغت:
۱۱۰	جمع بندی اقوال اهل لغت
۱۱۱	تعریف اوراق مضاربه در اصطلاح:
۱۱۱	۲- انواع اوراق مضاربه:
۱۱۲	نکاتی که باید در اوراق مضاربه رعایت شود:
۱۱۴	۳- ارکان اوراق مضاربه
۱۱۴	۱- ناشر اوراق مضاربه:
۱۱۴	الف- بانک مرکزی
۱۱۵	ب- شرکتهای اوراق مضاربهای
۱۱۵	ج- شرکتهای بیمه
۱۱۶	۲- مشتریان اوراق مضاربه
۱۱۶	الف- بانکها: (مرکزی و تجاری)
۱۱۷	ب- شرکتهای تجاری یا سرمایه گذاری
۱۱۷	ج- اشخاص حقیقی و عامه مردم:
۱۱۷	۳- اصل سرمایه
۱۱۷	۴- موضوع مضاربه
۱۱۸	۵- سود اوراق مضاربه:
۱۱۸	۶- بازار اوراق مضاربه
۱۱۸	الف- بازار اولیه اوراق مضاربه
۱۱۹	۱- روش تعهد شرکت

۱۲۰	۲- روش بهترین کوشش
۱۲۰	ب- تعریف بازار ثانویه اوراق مضاربه:
۱۲۰	۱- بازار مزایده
۱۲۱	۲- بازار کارگزاری
۱۲۲	۴- بررسی اوراق مضاربه موجود
۱۲۵	مزایای صکوک:
۱۲۶	قوانین حاکم با کنترل کنندگی بسیار بالا یا تخریب کننده انگیزه ها
۱۲۷	۵- ارائه الگوی مطلوب از اوراق مضاربه:
۱۲۷	پیشنهادات برای ناشران اوراق مضاربه:
۱۲۸	شرایط یا پیشنهادات برای دارندگان اوراق مضاربه
۱۲۹	موضوع اوراق مضاربه
۱۲۹	تقسیم سود و زیان:
۱۲۹	۱- ویژگیهای مطلوب اوراق مضاربه:
۱۳۰	جذب نقدینگی به وسیله اوراق مضاربه:
۱۳۰	بازدهی اوراق مضاربه:
۱۳۰	عامل امین است:
۱۳۱	تجهیز منابع بازار بورس
۱۳۱	الف- انتشار اوراق مضاربه کوتاه مدت:
۱۳۲	ب- انتشار اوراق مضاربه میان مدت
۱۳۲	ج- انتشار اوراق مضاربه بلند مدت:
۱۳۲	سرمایه بازار بورس در گردش:
۱۳۳	مدیریت سرمایه در گردش و ایجاد تعادل میان ریسک و بازده:
۱۳۳	تخصیص منابع اوراق مضاربه
۱۳۵	جلوگیری از ریسک تهدید کننده:
۱۳۵	۶- نتیجه گیری
۱۳۷	فصل ششم
۱۳۷	جمع بندی، نتایج و پیشنهادات

مقدمه

بیان مسأله

مضاربه به عنوان شیوه‌ای از فعالیت‌های اقتصادی، یک عقد اسلامی است. و به عنوان یک سنت مستمر اجتماعی - اقتصادی، هویت خود را حفظ کرده است.

مضاربه ضرورتی اجتماعی را - که همان به حرکت در آوردن سرمایه ثابت و نقدی است - تفسیر می‌کند و جامعه اسلامی روز به روز ضرورت آن را بیشتر احساس می‌کند، به ویژه جامعه‌ای که می‌خواهد از نظام ربوی بگریزد.

مضاربه از راه‌های مبارزه با ربا و ریشه‌کنی آن است تا جامعه از این سرطان اقتصادی رها شود. لذا آثار اقتصادی مضاربه برای جامعه اسلامی ملموس‌تر خواهد بود.

در شیوه ربوی، خطری برای دهنده ربا وجود ندارد، اما در مضاربه احتمال آن که، سرمایه بسوزد یا بازدهی اقتصادی نداشته باشد، وجود دارد و از این جهت، مضاربه و ربا دو شیوه اقتصادی متفاوت هستند، لذا پرونوقی ربا در تثبیت سود دهی ثابت، بزرگترین مانع برای رواج و گسترش مضاربه شده است.

متأسفانه مسلمانان از مضاربه دور شده و آن چنان که باید مضاربه در جامعه اسلامی پیاده نمی‌شود. شاید بد عمل کردن به آیین مضاربه باعث شده است که مسلمانان از این شیوه دور شوند. برای نمونه می‌توان شرکت‌های مضاربه‌ای را مورد بررسی قرار داد که برخی افراد سود جو بر این اصل اسلامی ضربه وارد کردند. برای اطلاع بیشتر می‌توان به روزنامه‌های کثیرالانتشار سالهای ۶۸-۶۹ مراجعه کرد. زیرا از این رفتار مخالف با قوانین اسلام، نه تنها به صاحبان سرمایه، بلکه به قانون مسلم اسلامی خیانت شده است و این بد عملی، موجب گریز عده‌ای از مسلمانان از مضاربه شده است. حتی برخی بر این عقیده‌اند که این قانون اسلام نه عملی است و نه اقتصادی. عملی نیست، چون این شرکت‌های به اصطلاح اسلامی نتوانستند آن را اجرا کنند و اقتصادی نیست، زیرا آنان که سرمایه‌گذاری کرده‌اند، نه تنها سودی نبرده‌اند، بلکه اصل سرمایه شان نیز به یغما رفته است.

البته این قضاوت نادرست است، زیرا عیب از اصل قانون مضاربه نیست، بلکه از نا آشنایی و کم اعتقادی صاحبان شرکتها و پایبند نبودن آنان به حقوق انسانی نشات می گیرد. متأسفانه امروزه در نظام بانکداری و بازار سرمایه، چه در کشورهای اسلامی باشند چه غیر اسلامی، کاربرد ربا، نسبت به مضاربه موجب شده است که فرهنگ ربا توسعه یابد و مضاربه متروک بماند. لذا برای اندیشمندان و عالمان دینی ضروری است که فرهنگ ربا را ریشه کن کنند و مضاربه را ترویج دهند. گرچه مضاربه دایر مدار کار و تلاش عامل است، اما فایده عملی آن، سودی است که از این راه به دست می آید. برخلاف ربا که دایر مدار کار عامل نیست و فایده آن روی خود سرمایه است، از این رو اسلام این نوع دایر مداری را حرام و آن فایده برخاسته از کار را حلال دانسته است.

مضاربه می تواند افراد بی کار و تنبل را با ترکیب سرمایه ثابت به کار وا دارد. مضاربه در بانکداری و بازار سرمایه و اوراق مضاربه کاربرد دارد. در این پایان نامه سعی شده که ثابت شود، اسلام نیازهای زمان را می تواند جوابگو باشد، از این رو می خواهیم از دیدگاه فقهی و اقتصادی، این مساله را مورد بررسی قرار دهیم.

اهمیت و ضرورت بحث

۱- بانک و بازار سرمایه، شرکتهای اقتصادی، نهادهای مهم اقتصادی هستند که باید با شرع مقدس اسلام مطابقت داشته باشند. از طرفی اکثریت مردم، این معاملات را انجام می دهند، لذا باید مورد بررسی قرار گیرد.

۲- فقه اسلامی توان پاسخ گویی به مشکلات معاصر را دارد و این گونه نیست که اسلام فقط به معنویات بپردازد، بلکه نیازهای متعدد مردم از جمله نیازهای اقتصادی آنان را جوابگو است.

۳- طرح بعضی از مسائل، باعث ایجاد انگیزه برای فقهاء می شود تا جواب و راه حل مناسب برای این مساله بیابند.

پیشینه بحث

شهید صدر «قدس سره» الگویی مناسب در زمینه به کار گیری مضاربه در بانکداری ارائه داده اند. بعد از ایشان دیگران، مانند آیه الله فیاض در «احکام بانک» راهشان را ادامه دادند، اما مطلب جدیدی ارائه نکردند. البته برادران اهل سنت در این زمینه تحقیق بیشتری کردند: مانند خورشید احمد، در کتاب «مطالعاتی در اقتصاد معاصر»، رفیق یونس المصری در «مصرف

التنمية الإسلامية»، ولی باز تمام جوانب لحاظ نشده است، اما شهید صدر انصافاً بحث خوبی را ارائه دادند و کمترین اشکال به ایشان وارد است.

اما در زمینه اوراق مضاربه، آقای سید عباس موسویان در کتاب «ابزارهای مالی اسلامی» صکوک را بحث کرده‌اند. البته ایشان راجع به اوراق دیگر بهادار، مانند مشارکت و قرض، بحث مفصل ارائه داده‌اند، ولی راجع به اوراق مضاربه مختصر بحث کرده‌اند. در میان علمای اهل سنت، منذر قحف در کتاب «سندات القراض و ضمان الثالث» راجع به اوراق مضاربه به بحث پرداخته‌اند. علمای دیگر اهل سنت راجع به اوراق دیگر بهادار بحث بیشتر و راجع به اوراق مضاربه، کمتر به بحث پرداخته‌اند.

سوالات اصلی

- ۱- چگونه می‌توان از قرارداد مضاربه در زمینه بانکداری، شرکتهای سرمایه گذاری و اوراق مضاربه استفاده کرد؟
- ۲- چه راهکار فقهی در آن وجود دارد؟
- ۳- از نظر اقتصادی مضاربه بر دیگر روشها برتری دارد یا نه؟

سوالات فرعی

- ۱- آیا مضاربه، مخصوص تجارت است؟
- ۲- آیا تضمین سرمایه در مضاربه صحیح است و چه شرایطی دارد؟
- ۳- قرارداد مضاربه بانکی دارای چه ویژگیهایی باید باشد؟
- ۴- چگونه می‌توان از قرارداد مضاربه، برای شرکتهای سرمایه گذاری استفاده نمود؟
- ۵- آیا می‌توان از اوراق مضاربه برای تقویت بازار سرمایه استفاده کرد؟
- ۶- آیا اوراق مضاربه در بازار اولیه و ثانویه می‌تواند کاربرد داشته باشد؟

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- قرارداد مضاربه می‌تواند، بخشی از نیاز بانکداری اسلامی و بازار بورس اسلامی را تامین کند و در مورد بازرگانی پاسخگوی متقاضیان دریافت سرمایه باشد و در تقویت بازار سرمایه و شرکتهای سرمایه گذاری نقش آفرینی نماید.
- ۲- شرکتهای سرمایه گذاری مبتنی بر عقد مضاربه قادر است، بخشی از خلأ اقتصادی را پر کند و باعث رشد اقتصادی شود.
- ۳- برای فعالتر شدن بازار سرمایه می‌توان از اوراق مضاربه استفاده کرد و آن را در بازار اولیه و ثانویه مورد مبادله قرار داد.

ساختار پایان نامه

فصل اول: در فصل اول، راجع به تعریف لغوی و اصطلاحی مضاربه بحث شده است و نیز ادله صحت مضاربه و قلمروی آن بحث شده است.

فصل دوم: در فصل دوم، راجع به احکام مضاربه بحث شده است. این مباحث شامل؛ لزوم و جواز مضاربه و ادله آن، ضمان سرمایه، تضمین سود، مسئولیت هزینه‌های عملیات مضاربه، مضاربه مشارکتی و مضاربه گروهی از طرف عاملان.

فصل سوم: در فصل سوم راجع به کاربرد مضاربه بحث شده و سه الگوی بانکداری مورد نقد و بررسی قرار گرفته است: (۱) الگوی بانکداری شهید صدر (۲) الگوی بانکداری ایران (۳) الگوی بانکداری بدون ربای اردن و در آخر الگوی پیشنهادی را طرح کردیم.

فصل چهارم: در فصل چهارم، راجع به شرکتهای مضاربه‌ای بحث شده است از جمله تعریف شرکت، ارکان آن، بررسی شرکتهای موجود، الگوی مناسب برای شرکت.

فصل پنجم: در فصل پنجم راجع به اوراق مضاربه، تعریف لغوی و اصطلاحی آن، تاریخچه اوراق، ارکان آن، بررسی اوراق موجود و الگوی پیشنهادی بحث شده است.

فصل ششم: در این فصل خلاصه فصول گذشته و نتیجه گیری آمده است.

بخش اول: مباحث فقهی

فصل اول: تعریف، ادله، ارکان و قلمرو مضاربه

قبل از ورود به بحث تفصیلی و تحقیقی، درباره ماهیت مضاربه، لازم است نکاتی را به عنوان مقدمه برای فصول بعد بیان نماییم، تا حصول نتیجه نهایی آسان شود.

تعریف مضاربه در لغت

مضاربه واژه‌ایست عربی و معادل فارسی و انگلیسی ندارد. در عربی نامی که برای چیزی انتخاب می‌شود، بدون مناسبت نیست و در زبانهای دیگر نیز، کم و بیش، این قاعده وجود دارد. کلمه مضاربه از ماده-ی «ضرب» است، و چون شخص مسافر خصوصا در زمانهای گذشته می‌بایست پا را بر زمین زند و طی طریق کند، این زدن پا به زمین را «ضرب فی الارض» می‌گفتند که کنایه از مسافرت است، و به مسافرت در زمین برای این نوع از تجارت مضاربه گفته شده است.

اینکه، واژه‌ی مضاربه از چه ماده‌ای مشتق و گرفته شده است، در میان اهل لغت، اختلافی وجود دارد. اهل لغت، چند احتمال را داده‌اند. ما این احتمالات را بر حسب ذیل ذکر می‌کنیم:

۱- فیومی می‌گوید: «ضربت فی الارض؛ سافرت و فی السیر اسرعت و ضارب فلان فلانا (مضاربه) از ماده «ضرب» گرفته شده است، یا فلانی با فلانی مضاربه کرد.^۱ چون مضاربه از باب مفاعله است و در علم تصریف گفته‌اند که اصل در معنای این باب آن است که میان دو نفر باشد، یعنی تحقق معنای آن صیغه بستگی به دو طرف دارد، و در اینجا این طور نیست. فقط تاجر در زمین ضرب و سیر می‌کند نه مالک.

---

^۱- احمد بن محمد فیومی، المصباح المنیر، ماده ضرب، ص ۳۵۹

۲- جوهری می‌گوید: «و ضرب فی الارض ضربا و مضربا بالفتح؛ ای صار فی ابتغاء الرزق و ضاربه فی المال من المضاربه، و هی القراض. از ماده «ضرب» به معنای پیمودن زمین، برای طلب رزق و روزی گرفته شده است، و ضاربه فی المال از مضاربه، یعنی قراض است.»^۱

۳- فیروز آبادی می‌گوید: «ضرب فی الارض ضربا و ضربانا: خرج تاجرا او غازیا» به معنای پیمودن زمین برای تجارت یا برای جنگ است و یا از ماده «ضرب الفسطاط» یعنی شریک شد در خیمه زدن.^۲

۴- ابن منظور می‌گوید: اینکه از ماده ضرب زیر و رو شدن مال گرفته شده است، و بر این اساس علت نامگذاری این معامله به مضاربه این است که در این معامله، سرمایه در گردش می‌افتد و زیر و رو می‌شود.^۳

۵- زمخشری می‌گوید: «ضاربه بالمال و فی المال، و ضارب فلان لفلان فی ماله: اتجر له فیه، به معنای زیر و رو شدن مال، گرفته شده است، یا به معنای برای او در مالش تجارت کرد.»^۴

۶- زبیدی می‌گوید: «ومن المجاز: ضاربه و ضارب له، اذا اتجر فی ماله و هی القراض... و كأنه مأخوذ من الضرب فی الارض لطلب الرزق؛ قال الله تعالی: «وَأَخْرَجُوا يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ»^۵ برای او زد، یعنی در مالش تجارت انداخت و این قراض است... مضاربه مأخوذ از ضرب است، یعنی پیمودن زمین برای طلب رزق. همین طور خداوند متعال می‌فرماید: «وگروهی دیگر برای بدست آوردن فضل الهی (و کسب روزی) به سفر می‌روند.»^۶

بجاست که اینجا از حیث لغت معنای «قراض» را هم بحث کنیم، چون بر اساس فقهی این واژه با اصطلاح مضاربه ارتباط دارد.

^۱ - اسماعیل بن حماد، الجوهری، الصحاح، ماده ضرب، ص ۱۶۸

^۲ - محمد بن یعقوب، فیروزآبادی، القاموس، ماده ضرب، ص ۱۲۷

^۳ - محمد بن مکرم، ابن منظور، لسان العرب، ماده ضرب، ج ۱ و ۵، ص ۵۴۳

^۴ - محمود بن عمر، الزمخشری، اساس البلاغه، ماده ضرب، ص ۳۷۳

^۵ - مزمل، آیه ۲۰

^۶ - السید محمد مرتضی الحسینی، الزبیدی، تاج العروس، ماده ضرب، ج ۲، ص ۱۷۳

ریشه یابی کلمه قراض

در مورد کلمه «قراض» از نظر اهل لغت و اینکه از چه ماده‌ای گرفته شده، دو احتمال وجود دارد: ۱- اینکه از ماده «قرض به معنای قطع و بریدن گرفته شده است. بنابر این، علت نام گذاری این معامله به قراض، یکی از دو وجه زیر است:

اول: اینکه صاحب مال، بخشی از مال خود را از سایر اموالش قطع و جدا نموده و به «عامل» تسلیم می‌کند.

دوم: اینکه گویا در مقابل کار عامل، بخشی از سود را جدا کرده و به عامل می‌پردازد.

۲- احتمال دوم اینکه از ماده «مقارضه» به معنای مساوات گرفته شده است. و بر این اساس، علت نامگذاری این معامله به «قراض» این است که سرمایه از یک طرف، و کار از سوی دیگر وجود داشته، و سود هم در برابر ایندو می‌باشد، در نتیجه مالک و عامل در آنچه که از آن معامله تحقق می‌یابد، مساوی می‌باشند، یا در اصل استحقاق سود مساوی می‌باشند. (یعنی هر دو، استحقاق بهره بردن از سود را دارند). اگرچه ممکن است میزان سهم هر یک از دو طرف از نظر مقدار، متفاوت باشد.^۱

ابن منظور می‌گوید: «المقارضه تكون في العمل السیء و القول السیء يقصد الانسان به صاحبه...» مقارضه در کار و گفتار ناپسند که انسان به توسط آن، صاحب گفتار و رفتار را قصد می‌کند، واقع می‌شود. سپس می‌گوید: «القراض في كلام اهل الحجاز المضاربه». قراض، در اصطلاح اهل حجاز، همان مضاربه است.^۲

زمخشری می‌گوید: «اصلها من القرض في الارض و هو قطعها بالسیر فیها و کذا لک هی المضاربه ایضاً، من الضرب في الارض». ماده قراض از قرض است؛ یعنی پیمودن و قطع نمودن زمین. مضاربه هم همین طور از ضرب در زمین است.^۳

جمع بندی اقوال اهل لغت و نتیجه گیری:

تمام اهل لغت بر این امر اتفاق نظر دارند، که مضاربه از ماده «ضرب» گرفته شده است؛ در مقابل کسانی که می‌گویند: این واژه از «ضرب الفسطاط و الخیمه» گرفته شده و یا از ماده «ضرب الایدی» اخذ شده

^۱ - محمد حسن النجفی، جواهر الکلام، ج ۲۶، ص ۳۳۶

^۲ - جمال الدین محمد بن مکرم، ابن منظور، لسان العرب ماده قرض، ص ۲۱۷، ج ۷

^۳ - السید محمد مرتضی الحسینی الزبیدی، تاج العروس، ماده قرض، ج ۱۰، ص ۱۳۸